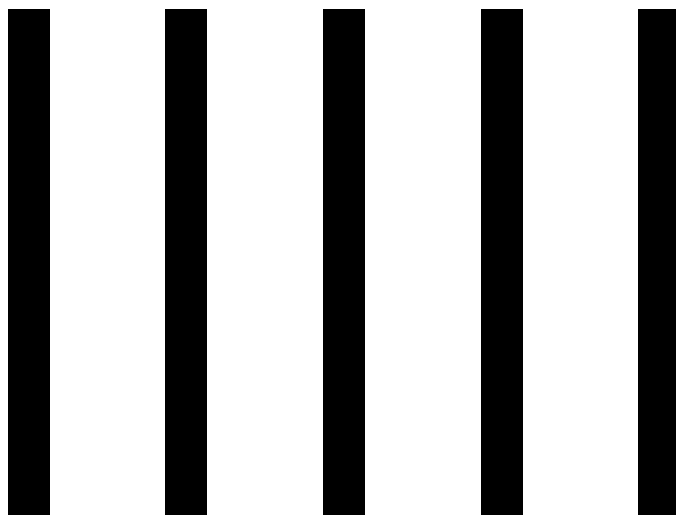

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΙΜΩΡΟΣ

Michel Foucault

Η μετάφραση του κειμένου του M. Foucault, « La société punitive », έγινε από τον τόμο *Résumé des Cours 1970-1982*, Juillard, Paris, 1989, σσ. 29-51 από τον F.G.A και η χρήση είναι ελεύθερη για κινηματικούς σκοπούς.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΙΜΩΡΟΣ

Στο ποινικό καθεστώς της κλασικής περιόδου μπορούμε να ξαναβρούμε, αναμειγμένες μεταξύ τους, τέσσερις βασικές τακτικές επιβολής ποινών -τέσσερις κατηγορίες που καθεμιά τους έχει διαφορετική ιστορική προέλευση και που ο ρόλος τους, σε συνάρτηση πάντα με την κοινωνία και την εποχή, υπήρξε αν όχι ξεχωριστός τουλάχιστον προνομιούχος.

1. Εξορία, διωγμός, εκτοπισμός, απέλαση εκτός των συνόρων, απαγόρευση εισόδου σε ορισμένα μέρη, καταστροφή οικιακής εστίας, διαγραφή από τον τόπο γέννησης, δήμευση περιουσίας -κινητής και ακίνητης.
2. Επιβολή αποζημίωσης, εξαγορά, μετατροπή της προκληθείσης ζημιάς σε εξοφλητέο χρέος, μετατροπή της παράνομης πράξης σε οικονομική υποχρέωση.
3. Διαπόμπευση, σημάδεμα, τραυματισμός, ακρωτηριασμός, εγχάραξη ουλής, αποτύπωση σημαδιού στο πρόσωπο ή τον ώμο, πρόκληση σωματικού μειονεκτητήματος σε διακριτό σημείο, βασανισμός, εν ολίγοις σφετερισμός του σώματος και εγγραφή των αποτυπωμάτων της εξουσίας πάνω σ' αυτό.
4. Εγκλεισμός.

Μπορούμε υποθετικά να διακρίνουμε τις κοινωνίες, ανάλογα με τον τύπο τιμωρίας που υιοθέτησαν σε κοινωνίες εξορίας (ελληνική κοινωνία), κοινωνίες εξαγοράς (γερμανικές), κοινωνίες εγχάραξης (δυτικές κοινωνίες κατά το τέλος του Μεσαίωνα) καθώς και κοινωνίες εγκλεισμού, όπως ίσως και η δική μας;

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΙΜΩΡΟΣ

Η δική μας πάντως, μόνο από τα τέλη του XVIII^{ου} αιώνα και μετά. Γιατί ένα μόνο είναι σίγουρο: η κράτηση, η φυλάκιση δεν αποτελούν μέρος του ευρωπαϊκού ποινικού συστήματος πριν τουλάχιστον από τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις των δεκαετιών 1780-1820. Οι νομικοί του XVIII^{ου} αιώνα συμφωνούν ομόφωνα στο εξής σημείο: «η φυλάκιση σύμφωνα με το αστικό μας δίκαιο δε θεωρείται ποινή... παρόλο που οι Ηγεμόνες για πολιτικές σκοπιμότητες οδηγούνται καμιά φορά στο να την επιβάλλουν· αυτά είναι μέτρα εξουσίας και η τακτική δικαιοσύνη δε χρησιμοποιεί τέτοιου είδους καταδίκες» (Serpillon, Ποινικός Κώδικας, 1767). Μπορούμε, όμως, να πούμε ότι ήδη μια τέτοια εμμονή για άρνηση του ποινικού χαρακτήρα της φυλάκισης δείχνει μια αυξανόμενη αβεβαιότητα. Σε κάθε περίπτωση, οι εγκλεισμοί που χρησιμοποιούνται κατά το XVII^ο και XVIII^ο αιώνα παραμένουν στο περιθώριο του ποινικού συστήματος, έστω κι αν μοιάζουν μεταξύ τους, και τείνουν όλο και περισσότερο να συγκλίνουν:

- Εγκλεισμός-ενέχυρο (enferment-gage) είναι εκείνος που εφαρμόζει η δικαιοσύνη κατά τη διάρκεια της προανάκρισης μιας ποινικής υπόθεσης, ο πιστωτής έως της εξόφλησης του χρέους του ή η βασιλική εξουσία υπό την απειλή ενός εχθρού. Αναφέρεται λιγότερο στην τιμωρία ενός παραπτώματος και περισσότερο στον έλεγχο του ατόμου.

- Εγκλεισμός-υποκατάστατο (enferment-substitut) είναι εκείνος που επιβάλλεται σε κάποιον που δεν υπάγεται στη δικαιοδοσία των ποινικών δικαστηρίων (είτε εξ αιτίας της φύσης των παραπτωμάτων του, τα οποία εμπιπτουν μόνο στην τάξη του κώδικα ηθικής ή συμπεριφοράς· είτε από προνόμια που του παρέχει ο νόμος: τα εκκλησιαστικά δικαστήρια που, από το 1629 δεν έχουν πλέον την αρμοδιότητα να εκδίδουν ποινές φυλάκισης υπό τη στενή έννοια, μπορούν να διατάζουν τον ένοχο να αποσυρθεί σε μοναστήρι· η βασιλική διαταγή για φυλάκιση είναι συχνά ένα μέσο στα χέρια ενός προνομιούχου που τον βοηθάει να διαφύγει από την ποινική δικαιοσύνη· οι γυναίκες αποστέλλονται σε σωφρονιστήρια για παραπτώματα για τα οποία οι άνδρες κλείνονται σε κάτεργα).

Πρέπει να σημειωθεί ότι (εκτός από την τελευταία περίπτωση) αυτός ο εγκλεισμός-υποκατάστατο χαρακτηρίζεται γενικά από το γεγονός ότι δεν αποφασίζεται από τη δικαστική εξουσία· ότι η διάρκειά του δεν ορίζεται άπαξ δια παντός και ότι εξαρτάται από έναν υποθετικό σκοπό: το σωφρονισμό. Πρόκειται για τιμωρία μάλλον, παρά για ποινή.

Κι όμως, πενήντα χρόνια μετά από τα μεγαλειώδη μνημεία του κλασικού ποινικού δικαίου (Serpillon, Jousse, Mumpart de Vouglans) η φυλακή κατέστη γενική μορφή ποινής.

Το 1831 ο Rémusat σε μια ομιλία του στη Βουλή έλεγε: «Τι είναι ακριβώς το ποινικό σύστημα που ορίζεται από το νέο νόμο; Είναι η κάθειρξη σε όλες της τις μορφές. Πράγματι, συγκρίνατε τις τέσσερις βασικές ποινές που παραμένουν στον *ποινικό κώδικα*. Τα καταναγκαστικά έργα είναι μια μορφή κάθειρξης. Τα κάτεργα είναι μια υπαίθρια φυλακή. Η κράτηση, ο εγκλεισμός, η φυλάκιση με σκοπό το σωφρονισμό δεν είναι, τρόπον τινά, παρά τα διαφορετικά ονόματα της ίδιας τιμωρίας». Και ο Van Meenen εγκαινιάζοντας το δεύτερο σωφρονιστικό συνέδριο στις Βρυξέλλες, υπενθύμισε τα χρόνια της νιότης του όταν η γη καλυπτόταν ακόμα «από τροχούς, αγχόνες, κρεμάλες και πασσάλους» με «σκελετούς ειδικώς κατακρεουργημένους». Όλα συνέβαιναν ως εάν η φυ-

λακή, τιμωρία παρα-ποινική όπου κατά τα τέλη του XVIII^{ου} αιώνα είχε εισέλθει στο ποινικό πεδίο, να έχει καταλάβει πολύ γρήγορα ολόκληρο το χώρο. Της άμεσης αυτής θριαμβευτικής εισβολής ο αυστριακός ποινικός κώδικας, όπως συντάχθηκε επί Ιωσήφ Β, δίνει την πιο έκδηλη μαρτυρία.

Η οργάνωση της ποινής του εγκλεισμού δεν είναι απλώς και μόνον πρόσφατη· είναι αιγιματική.

Από τη στιγμή που τέθηκε σε εφαρμογή, έγινε αντικείμενο των πιο βίαιων κριτικών. Κριτικές που βασίσθηκαν σε θεμελιώδεις αρχές, αλλά και κριτικές που ασκήθηκαν αναφορικά με τις δυσλειτουργίες που θα μπορούσε η φυλακή να εισάγει στο ποινικό σύστημα και στην κοινωνία εν γένει.

1. Η φυλακή εμποδίζει τη δικαστική εξουσία να ελέγξει και να εξακριβώσει την εφαρμογή των ποινών. Ο νόμος δε διεισδύει μέσα στις φυλακές, έλεγε ο Decazes το 1818.

2. Η φυλακή αναμειγνύοντας κατάδικους τόσο διαφορετικούς και απομονωμένους μεταξύ τους, τους καθιστά μια ομοιογενή κοινότητα εγκληματιών, η οποία καθίσταται μέσω του εγκλεισμού και παραμένει εκτός αυτού, αλληλέγγυα. Η φυλακή κατασκευάζει έναν πραγματικό στρατό εσωτερικών εχθρών.

3. Δίνοντας στους κατάδικους ένα καταφύγιο, τροφή, ρούχα και συχνά ακόμα και δουλειά, η φυλακή επιφυλάσσει γι' αυτούς πεπρωμένο μερικές φορές καλύτερο ακόμα και από εκείνο των εργατών. Όχι μόνον δεν μπορεί να τους αποτρέψει από την εγκληματικότητα, αλλά αντίθετα τους προτρέπει προς αυτήν.

4. Από τη φυλακή βγαίνουν άνθρωποι των οποίων οι έξεις και η ατίμωση που τους χαρακτηρίζουν καταλήγουν τελικά στην εγκληματικότητα.

Αμέσως λοιπόν, η φυλακή καταδικάζεται ως εργαλείο το οποίο, στο περθώριο της δικαιοσύνης, κατασκευάζει εκείνους που η ίδια η δικαιοσύνη θα στείλει ή θα ξαναστείλει στη φυλακή. Αυτός ο σωφρονιστικός κύκλος καταδικάζεται ρητά ήδη από το 1815-1830. Σ' αυτές τις κριτικές, τρεις ήταν οι διαδοχικές απαντήσεις που δόθηκαν:

- Επινόηση μιας εναλλακτικής λύσης που θα διατηρεί τα θετικά αποτελέσματα της φυλακής (το διαχωρισμό των εγκληματιών, την τοποθέτησή τους εκτός κοινωνικού συνόλου) και θα καταργεί τις επικίνδυνες επενέργειες (την επανένταξή τους στην κοινωνία). Με τον τρόπο αυτό, επανερχόμαστε στο παλαιό σύστημα μεταφοράς που είχαν αναστείλει οι Άγγλοι κατά τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας και είχαν εκ νέου αποκαταστήσει μετά το 1790 με προορισμό την Αυστραλία. Οι μεγάλες συζητήσεις γύρω από το Botany Bay έλαβαν χώρα στη Γαλλία γύρω στα 1824-1830. Στην πραγματικότητα η εξορία-αποικισμός δεν θα αντικαταστήσει ποτέ τη φυλάκιση· την εποχή των μεγάλων αποικιακών κατακτήσεων θα παίξει έναν πολύπλοκο ρόλο στα ελεγχόμενα κυκλώματα της εγκληματικότητας. Ένα σύνολο αποτελούμενο από ομάδες αποίκων, κατά το μάλλον ή ήττον, εθελοντικές όπως τα αποικιακά στρατιωτικά σώματα, τα τάγματα της Αφρικής, η λεγεώνα των Ξένων, η Cayenne θα λειτουργήσουν, κατά τη διάρκεια του XIX^{ου} αιώνα, σε συνάρτηση με ένα σύστημα επιβολής ποινών και θα βασισθούν κατά βάση στη φυλάκιση.

- Μεταρρύθμιση της εσωτερικής λειτουργίας της φυλακής, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να πάψει να δημιουργεί στρατιές εσωτερικών κινδύνων. Αυτός είναι και ο στόχος που ορίστηκε σ' ολόκληρη την Ευρώπη ως η «σωφρονιστική μεταρρύθμιση». Ως χρονικά σημεία αναφοράς μπορούμε να θεωρήσουμε

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΙΜΩΡΟΣ

αφενός τα *Μαθήματα περί των φυλακών* του Julius (1830) και αφετέρου το Συνέδριο των Βρυξελλών το 1847. Η μεταρρύθμιση αυτή περιλαμβάνει τρία κύρια σημεία: πλήρης ή μερική απομόνωση των κρατουμένων στο εσωτερικό της φυλακής (συζητήσεις γύρω από τα συστήματα του Aubuzn και της Πενσυλβάνιας), ηθικοποίηση των κατάδικων μέσω της εργασίας, της εκπαίδευσης, της θρησκείας, των ανταμοιβών, της μείωσης των ποινών· ανάπτυξη παραποινικών θεσμών πρόληψης ή επανένταξης ή ελέγχου. Κι όμως, αυτές οι μεταρρυθμίσεις, οι οποίες τερματίστηκαν με τις επαναστάσεις του 48, δεν άλλαξαν καθόλου τις δυσλειτουργίες της φυλακής που ήδη καταδικάζονταν κατά την προηγούμενη περίοδο.

- Τέλος, απόδοση ανθρωπολογικής υπόστασης στο σωφρονιστικό κύκλο· αντικατάσταση του παλαιού σχεδίου των Julius και Charles Lucas (που πρόσβευαν τη δημιουργία μιας «επιστήμης των φυλακών» ικανής να καθορίσει τις αρχιτεκτονικές, διοικητικές και παιδαγωγικές αρχές ενός θεσμού που «σωφρονίζει») με μία «επιστήμη των εγκληματιών» που θα μπορούσε να προσδιορίσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους και να ορίσει τους τρόπους κοινωνικής αντίδρασης που αντιστοιχούν σε κάθε περίπτωση. Η τάξη των εγκληματιών, στην οποία ο σωφρονιστικός κύκλος παραχωρούσε τουλάχιστον ένα μέρος αυτονομίας και στην οποία εξασφάλιζε συγχρόνως την απομόνωση και τον αποκλεισμό της, εμφανίζονταν πλέον ως ψυχοκοινωνική παρέκκλιση. Παρέκκλιση πιστοποιημένη από έναν «επιστημονικό» λόγο (στον οποίο θα σπεύσουν να προστεθούν ψυχοπαθολογικές, ψυχιατρικές, ψυχαναλυτικές, κοινωνιολογικές αναλύσεις)· παρέκκλιση που θα θέσει το ερώτημα σχετικά με το αν η φυλακή αποτελεί όντως την πλέον κατάλληλη λύση ή την καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση του προβλήματος.

Με άλλα λόγια, εκείνο που προσάπτονταν στις αρχές του ΧΙΧ^{ου} αιώνα στη φυλακή (ότι δημιουργεί έναν «περιθωριακό» πληθυσμό «εγκληματικότητας») εκλαμβάνεται σήμερα ως ένα τελεσίδικο γεγονός. Όχι μόνο γίνεται αποδεκτό ως πραγματικότητα, αλλά και θεωρείται πρωταρχικό δεδομένο. Το φαινόμενο της «εγκληματικότητας» που γεννάται από τη φυλακή καθίσταται πρόβλημα της ίδιας της εγκληματικότητας στο οποίο η φυλακή καλείται να δώσει την αρμόζουσα λύση. Εγκληματολογική αναστροφή του σωφρονιστικού κύκλου.

Πρέπει λοιπόν να αναρωτηθούμε πώς ήταν δυνατή μία τέτοια αναστροφή· πώς μπόρεσαν, τελικά, καταδικασμένες και επικριμένες ενέργειες να θεωρηθούν θεμελιώδη δεδομένα για μία επιστημονική ανάλυση της εγκληματικότητας· πώς μπόρεσε η φυλακή, θεσμός πρόσφατος, εύθραυστος, κατακριτέος και σπιλωμένος, να εξαπλωθεί σε τέτοιο βάθος ως θεσμός, ώστε ο μηχανισμός των παρενεργειών του να θεωρηθεί ανθρωπολογική σταθερά. Ποιος είναι τελικά ο λόγος ύπαρξης της φυλακής; Σε ποια λειτουργική απαίτηση απαντά;

Είναι, εξάλλου, αναγκαίο να θέσουμε το ερώτημα αν και όμως πιο δύσκολο να απαντήσουμε σχετικά με το αν διακρίνεται η «ιδεολογική» γένεση του θεσμού. Θα μπορούσαμε, τώνοντι, να θεωρήσουμε πως η φυλακή ως στά καταγγέλθηκε, και μάλιστα από νωρίς, ως προς τις πρακτικές της συνέπειες· αλλά πως ήταν τόσο στενά συνδεδεμένη με τη νέα ποινική θεωρία (εκείνη που

κυριαρχούσε κατά την κατάρτιση του κώδικα του ΧΙΧ^{ου} αιώνα) που έπρεπε να την αποδεχθούμε σε συνάρτηση μ' αυτήν· ή ακόμα πως θα ήταν δυνατό να αναθεωρηθεί εκ βάθρων αυτή η θεωρία, αν επιθυμούσαμε να ασκήσουμε μια ριζοσπαστική κριτική στη φυλακή.

Κι όμως, από αυτή την άποψη τα αποτελέσματα της εξέτασης των ποινικών θεωριών του δεύτερου μισού του ΧVΙΙΙ^{ου} αιώνα είναι αιφνιδιαστικά. Κανείς εκ των μεγάλων μεταρρυθμιστών, είτε πρόκειται για θεωρητικούς όπως ο Beccaria, νομικούς όπως ο Servan, νομοθέτες όπως ο Le Pelletier de Saint-Fargeau, ή και τα δυο όπως ο Brissot, δεν προτείνουν τη φυλακή ως οικουμενική ή έστω ως μείζονα ποινή. Γενικότερα, σε όλες αυτές τις μελέτες ο εγκληματίας ορίζεται ως εχθρός της κοινωνίας. Επ' αυτού οι μεταρρυθμιστές συνεχίζουν και μετασχηματίζουν το αποτέλεσμα μιας πολιτικής και θεσμικής εξέλιξης που ξεκινά από την εποχή του Μεσαίωνα: την αντικατάσταση της ρύθμισης των διαφορών με τη δημόσια δίωξη. Ο επίτροπος του Βασιλιά, επεμβαίνοντας, ορίζει την παράβαση όχι μόνο ως προσβολή προσώπου ή ιδιωτικού συμφέροντος, αλλά και ως προσβολή της ίδιας της κυριαρχίας του Βασιλιά. Ο Blackstone σχολιάζοντας την αγγλική νομοθεσία έλεγε πως ο εισαγγελέας υπερασπίζεται συγχρόνως την κυριαρχία του βασιλιά και τα συμφέροντα της κοινωνίας. Συνελώντι ειπείν, η πλειοψηφία των μεταρρυθμιστών, ξεκινώντας από τον Beccaria και μετά, επιδίωξαν να ορίσουν την έννοια του εγκλήματος, το ρόλο του δημόσιου κατηγορού και την αναγκαιότητα της τιμωρίας με αφετηρία αποκλειστικά και μόνο το συμφέρον της κοινωνίας ή την ανάγκη προάσπισής της. Ο εγκληματίας πλήττει πάνω από όλα την κοινωνία· καταλύοντας την κοινωνική συνοχή, αποτελεί εσωτερικό της εχθρό. Από αυτή τη γενική αρχή απορρέει ένας συγκεκριμένος αριθμός συνεπειών:

1. Κάθε κοινωνία, ανάλογα με τις βασικές ανάγκες της, πρέπει να διαμορφώσει μια κλίμακα ποινών. Από τη στιγμή που η τιμωρία δεν απορρέει από το παράπτωμα, αλλά από τη ζημιά που προκαλεί στην κοινωνία ή από τον κίνδυνο στον οποίο την εκθέτει, όσο πιο αδύναμη είναι [η κοινωνία] τόσο περισσότερο θα πρέπει να προφυλαχθεί και να φανεί αυστηρή. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει ένα οικουμενικό μοντέλο ποινής, αλλά βασική σχετικότητα των ποινών.

2. Αν η ποινή ήταν εξιλέωση δε θα έβλαπτε αν ήταν πολύ αυστηρή: πάντως, θα ήταν δύσκολο να καθοριστεί μια ακριβής αναλογία μεταξύ αυτής και του εγκλήματος. Αν όμως πρόκειται για την προστασία της κοινωνίας, μπορούμε να την υπολογίσουμε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται επακριβώς αυτή της η λειτουργία. Πέραν τούτου, κάθε επιπρόσθετη αυστηρότητα αποτελεί κατάχρηση εξουσίας. Η δικαιοσύνη της ποινής έγκειται στην οικονομία της.

3. Ο ρόλος της ποινής στρέφεται εξολοκλήρου ενάντια στο περιθώριο και ενάντια στο μέλλον: στόχος της να εμποδίσει την επανάληψη του εγκλήματος. Σε τελική ανάλυση, αν ήμασταν εντελώς σίγουροι πως ένα έγκλημα δεν πρόκειται να επαναληφθεί δε θα ήταν απαραίτητο και να τιμωρηθεί. Επομένως, ο ένοχος δεν είναι πια σε θέση να βλάψει και οι αθώοι αποτρέπονται από το να εκτελέσουν παρόμοια παράβαση. Πέρα από κάθε αυστηρότητα η βεβαιότητα της ποινής, ο αναπόφευκτος χαρακτήρας της συνίσταται από την αποτελεσματικότητά της.

Ωστόσο, με αφετηρία αυτές τις αρχές, δεν είναι δυνατόν να συνάγουμε εκείνο

που πραγματικά θα λάβει χώρα στην ποινική πρακτική, ήτοι την οικουμενική θεώρηση της φυλακής ως γενικής μορφής κολασμού. Διαπιστώνουμε αντιθέτως, πως πολύ διαφορετικά ποινικά μοντέλα κάνουν την εμφάνισή τους.

- Το ένα προστάζει ατίμωση, υπόκειται δηλαδή στην κοινή γνώμη. Η ατίμωση αποτελεί την τέλεια ποινή, αφού είναι η άμεση και αυθόρμητη αντίδραση της ίδιας της κοινωνίας: ποικίλει ανάλογα με την κοινωνία· έχει διαβαθμίσεις αντίστοιχες με τη νοσηρότητα του εγκλήματος· μπορεί να ανακληθεί με δημόσια αποκατάσταση· τέλος, προσβάλλει μόνο τον ένοχο. Πρόκειται λοιπόν, για μια ποινή που προσαρμόζεται στο έγκλημα, χωρίς να χρειάζεται τη συγκατάθεση κάποιου κώδικα ή δικαστηρίου, χωρίς να κινδυνεύει να ανατραπεί από κάποια πολιτική εξουσία. Είναι επακριβώς προσκολλημένη στις αρχές της επιβολής των ποινών. «Ο θρίαμβος μιας καλής νομοθεσίας έγκειται στο κατά πόσο η κοινή γνώμη είναι αρκετά ισχυρή ώστε να τιμωρεί η ίδια τα αδικήματα... Μακάριος ο λαός εκείνος όπου ο μοναδικός του νόμος μπορεί να είναι το φρόνημα της τιμής του. Δεν έχει σχεδόν καθόλου ανάγκη τη νομοθεσία. Η ατίμωση, ιδού ο ποινικός του κώδικας».

- Ένα άλλο μοντέλο που εφαρμόστηκε από τα προγράμματα των μεταρρυθμίσεων αφορά το νόμο της ανταπόδοσης, το «οφθαλμών αντί οφθαλμού». Επιβάλλοντας στον ένοχο τιμωρία ίδιας μορφής και ίδιας βαρύτητας με το έγκλημα εξασφαλίζουμε τόσο μια ποινή με διαβαθμίσεις όσο και τη σωστή αναλογία προς το εκάστοτε έγκλημα. Η ποινή παίρνει τη μορφή μιας αντεπίθεσης και, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή θα είναι άμεση και ακαριαία, αναιρεί σχεδόν αυτομάτως τα προσδοκώμενα οφέλη που θα ανέμενε ο παραβάτης, καθιστώντας το έγκλημα άχρηστο. Το όφελος του παραπτώματος αιφνιδίως γίνεται μηδενικό. Εντούτοις, το μοντέλο της ανταπόδοσης δεν προτάθηκε ποτέ λεπτομερειακά· αλλά επέτρεψε συχνά τον καθορισμό διάφορων μορφών τιμωρίας. Ο Beccaria για παράδειγμα, σημειώνει: «οι προσβολές κατά προσώπων πρέπει να τιμωρούνται με σωματικές ποινές»· «η σπίλωση της υπόληψης πρέπει να τιμωρείται με επιβολή χρηματικής ποινής». Τη βρίσκουμε επίσης υπό μορφή «ηθικής ανταπόδοσης»: τιμωρία του εγκλήματος όχι ανταποδίδοντας τις επενέργειές του, αλλά στρεφόμενη προς τις αφορμές και τα ηθικά ελαττώματα που υπήρξαν αιτία του. Στην Εθνοσυνέλευση της 21^{ης} Μαΐου του 1791 ο Pelletier de Saint-Fargeau πρότεινε: «ο σωματικός πόνος ενδείκνυται για να τιμωρηθούν τα εγκλήματα που χαρακτηρίζονται πρωτίστως από φρικαλεότητα· η επίπονη εργασία για να τιμωρηθούν εγκλήματα που οφείλονται σε οκνηρία· η ατίμωση για να τιμωρηθούν εγκλήματα που διαπραχθηκαν από μια “εκμαυλισμένη και διεφθαρμένη” ψυχή».

- Τέλος, το τρίτο μοντέλο, η μετατροπή της δουλείας προς όφελος της κοινωνίας. Μια τέτοια ποινή επιδέχεται διαβαθμίσεων, ως προς την ένταση και τη διάρκειά της, ανάλογα με τη ζημιά που προκάλεσε στο σύνολο. Συνδέεται με το παράπτωμα μέσω του συμφέροντος που έχει πληγεί. Ο Beccaria σημείωνε σχετικά με τους κλέφτες: «η προσωρινή δουλεία θέτει την εργασία του ενόχου και τον ίδιο τον ένοχο στην υπηρεσία της κοινωνίας έτσι ώστε αυτή η κατάσταση πλήρους εξάρτησης να την αποζημιώσει για τις πράξεις άδικου δεσποτισμού που διέπραξε παραβιάζοντας την κοινωνική συνοχή». Κατά τον Brissot: «με τι μπορεί να αντικατασταθεί η θανατική ποινή; Με τη δουλεία που εμποδίζει τον ένοχο να βλάψει την κοινωνία. Με την εργασία που τον καθιστά

χρήσιμο· με το μακροχρόνιο και διαρκή πόνο που προκαλεί φόβο σε όσους δελεαστούν να τον μιμηθούν».

Βεβαίως, σε όλα αυτά τα σχέδια η φυλακή συχνά εμφανίζεται ως μία από τις πιθανές ποινές: είτε ως προϋπόθεση των καταναγκαστικών έργων είτε ως ποινή ανταπόδοσης για όσους προσέβαλαν την ελευθερία των άλλων. Όμως δεν εμφανίζεται ως γενική μορφή των ποινών, ούτε ως προϋπόθεση ψυχολογικής και ηθικής αναμόρφωσης του εγκληματία.

Κατά τα πρώτα έτη του ΧΙΧ^{ου} αιώνα μόνο, θα συναντήσουμε θεωρητικούς που θα προσδώσουν στη φυλακή αυτό το ρόλο. «Ο εγκλεισμός αποτελεί την κατεξοχήν ποινή των πολιτισμένων κοινωνιών. Η πρόθεσή της είναι ηθική όταν συνοδεύεται από την υποχρέωση εργασίας» (Ρ. Rossi, 1829). Όμως από την εποχή εκείνη, η φυλακή αποτελούσε ήδη το μείζον όργανο επιβολής ποινών. Η φυλακή, χώρος σωφρονισμού, αποτελεί επανεμφάνιση της πρακτικής φυλάκισης που, εκ των πραγμάτων, είχε διαδοθεί τα προηγούμενα έτη.

Η πρακτική της φυλάκισης λοιπόν, δεν εμπεριέχονταν στην ποινική θεωρία. Γεννήθηκε εξάλλου και έλαβε την τελική της μορφή για άλλους λόγους. Επιβλήθηκε, τρόπον τινά, από εξωτερικούς παράγοντες στην ποινική θεωρία, η οποία εν συνεχεία αναγκάστηκε να τη δικαιολογήσει. Προς την κατεύθυνση αυτή θα κινηθεί, για παράδειγμα, ο Livingston το 1820, λέγοντας πως η ποινή της φυλάκισης έχει το τετραπλό προτέρημα να διαιρεί τα εγκλήματα σε διαβαθμίσεις ανάλογα με τη σοβαρότητά τους· να εμποδίζει την υποτροπή· να επιτρέπει το συνετισμό· να έχει αρκετά ήπιο χαρακτήρα ώστε οι ένορκοι να μην διστάζουν να επιβάλλουν ποινές· όσο για το λαό εκείνος να μην εξεγείρεται ενάντια στο νόμο.

Για να γίνει κατανοητή η πραγματική λειτουργία της φυλακής, με τις έκδηλες δυσλειτουργίες της, τις επιφανειακές αποτυχίες της καθώς όμως και τη βαθύτερη επιτυχία της χρειάζεται, χωρίς αμφιβολία, να ανατρέξουμε στους παραποινικούς θεσμούς ελέγχου της, όπως άλλωστε εξετάστηκε κατά τον ΧVΙΙ^ο και κυρίως τον ΧVΙΙΙ^ο αιώνα.

Στους θεσμούς αυτούς, ο εγκλεισμός παίζει ένα ρόλο που περιλαμβάνει τρία διακριτά σημεία:

- Παρεμβαίνει στη χωροταξική κατανομή των ατόμων, φυλακίζοντας προσωρινά ζητιάνους και περιπλανώμενους άστεγους. Χωρίς αμφιβολία, βρίσκουμε διατάγματα (στα τέλη ΧVΙΙ^{ου} και τον ΧVΙΙΙ^ο αιώνα) που τους καταδικάζουν στα κάτεργα, τουλάχιστον σε περίπτωση υποτροπής. Όμως ο εγκλεισμός παραμένει, εκ των πραγμάτων, η πιο συνήθης ποινή. Ωστόσο, αν φυλακίζονται δεν είναι τόσο για να καθηλωθούν ή να ακινητοποιηθούν σε ένα συγκεκριμένο μέρος, αλλά για να μετατοπιστούν: για να τους απαγορευθεί η είσοδος στις πόλεις, για να ξανασταλούν στην επαρχία ή, ακόμη, για να εμποδιστούν από το να τριγυρνάνε από εδώ και από εκεί και να εξαναγκαστούν να πηγαίνουν μόνον προς τα εκεί όπου θα τους προσφερθεί εργασία. Αυτός είναι ο λιγότερο αρνητικός τρόπος για να ελεγχθεί η κατανομή τους σε σχέση με το μηχανισμό αγροτικής και βιοτεχνικής παραγωγής· είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης της αθρόας εισροής πληθυσμού, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες τόσο της παραγωγής όσο και της αγοράς εργασίας.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΙΜΩΡΟΣ

- Ο εγκλεισμός παρεμβαίνει ακόμη στο επίπεδο διαμόρφωσης των ατόμων. Τιμωρεί σε επίπεδο παρα-ποινικό τρόπους ζωής, τρόπους ομιλίας, πολιτικά σχέδια ή προθέσεις, σεξουαλικές συμπεριφορές, αρνήσεις εξουσίας, παλληκαρισμούς, βιαιότητες, κλπ. Εν πάση περιπτώσει, παρεμβαίνει λιγότερο εν ονόματι του νόμου και περισσότερο εν ονόματι της ομαλοποίησης. Το αντικανονικό, η ταραχή, το επικίνδυνο και η ατίμωση αποτελούν το αντικείμενο του εγκλεισμού. Ενώ η ποινή τιμωρεί την παράβαση, ο εγκλεισμός τιμωρεί την αταξία.

- Τέλος, αν αληθεύει ότι βρίσκεται στα χέρια της πολιτικής εξουσίας, ότι ολικώς ή μερικώς δεν υπόκειται στον έλεγχο της δικαιοσύνης (στη Γαλλία, ο εγκλεισμός αποφασίζεται σχεδόν πάντα κατόπιν απόφασης του Βασιλιά, των υπουργών, των διαφόρων εκπροσώπων, των πληρεξούσιων), παρόλα αυτά δε συνιστά σε καμία περίπτωση όργανο αυθαιρεσίας και απολυταρχίας. Η μελέτη των βασιλικών διαταγμάτων για τη φυλάκιση (τόσο ως προς τη λειτουργία όσο και προς τα κίνητρά τους) φανερώνει ότι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αναφέρονταν σε αξιώσεις που εγείρονταν από αρχηγούς οικογενείας, από τα μη σημαίνοντα πρόσωπα μιας πόλης, από τις τοπικές, θρησκευτικές, επαγγελματικές κοινότητες ή κατά ατόμων που, κατ' αυτούς, προξενούσαν προβλήματα και αταξία. Το βασιλικό διάταγμα για φυλάκιση ανεβαίνει από τα κάτω προς τα άνω (υπό τη μορφή αίτησης) προτού ξανακατέβει, μέσω του οργάνου εξουσίας, υπό τη μορφή διαταγής που φέρει τη βασιλική σφραγίδα. Αποτελεί όργανο τοπικού ελέγχου που μπορούμε να ονομάσουμε και ως τριχοειδές (capillaire).

Θα μπορούσαμε να προβούμε σε παρόμοια ανάλυση σχετικά με τις εταιρείες που συναντάμε στην Αγγλία, κατά τη διάρκεια του τέλους του XVII^{ου} αιώνα. Οι εταιρείες αυτές υποκινούμενες συχνά από «αποστάτες» προτίθενται να καταγγείλουν, να αποκλείσουν και να επιβάλλουν ποινές σε άτομα εξαιτίας παρέκκλισης από τους κανόνες συμπεριφοράς, άρνησης εργασίας, καθημερινής διατάραξης της τάξης. Οι διαφορές μεταξύ αυτού του είδους ελέγχου και του ελέγχου που ασκεί η βασιλική διαταγή είναι προφανώς τεράστιες. Δε θα αρκούσε εξάλλου παρά μόνο μια: οι αγγλικές εταιρείες (τουλάχιστον έως τις αρχές του XVIII^{ου} αιώνα) είναι ανεξάρτητες από κάθε όργανο του Κράτους: είναι κυρίως λαϊκές ως προς τη σύστασή τους, αντιτίθενται, σε γενικές γραμμές, στην ανηθικότητα των ισχυρών και των πλουσίων· τέλος, η αυστηρότητα που τις διακρίνει έναντι των ίδιων των μελών τους αποτελεί ίσως έναν τρόπο που θα τις διαφυλάξει από μια υπερβολικά αυστηρή ποινική δικαιοσύνη (η αγγλική ποινική νομοθεσία, «αιματηρό χάος», προέβλεπε περισσότερες περιπτώσεις θανατικής ποινής από οποιοδήποτε άλλο ευρωπαϊκό κώδικα). Στη Γαλλία αντίθετα, οι μορφές ελέγχου ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τον κρατικό μηχανισμό ο οποίος δημιούργησε το πρώτο μεγάλο αστυνομικό σώμα της Ευρώπης, το οποίο η Αυστρία του Ιωσήφ Β' και αργότερα η Αγγλία επιχειρήσαν να μιμηθούν. Σχετικά με την Αγγλία, πρέπει να επισημάνουμε ότι στα τέλη του XVIII^{ου} αιώνα (κυρίως μετά τα Gordon Riots και κατά τη διάρκεια των μεγάλων λαϊκών κινημάτων, σχεδόν σύγχρονων με τη Γαλλική Επανάσταση) νέες ηθικοπλαστικές εταιρείες εμφανίστηκαν, με πιο αριστοκρατικές αντιλήψεις (ορισμένες, δε, από αυτές με πολεμικό εξοπλισμό) που ζητούσαν την επέμβαση της βασιλικής εξουσίας, τη θέσπιση μιας νέας νομοθεσίας και την οργάνωση

ενός αστυνομικού σώματος. Το έργο και η προσωπικότητα του Colquhoun βρίσκονται στο επίκεντρο αυτής της διαδικασίας.

Εκείνο που σήμανε τη μεταβολή του συστήματος επιβολής των ποινών το νέο αιώνα είναι η προσαρμογή του δικαστικού συστήματος σε ένα μηχανισμό επιτήρησης και ελέγχου· η κοινή ενσωμάτωσή τους σε ένα συγκεντρωτικό μηχανισμό του Κράτους· αλλά και επίσης, η τοποθέτηση και η ανάπτυξη μιας σειράς θεσμών (παραποινικών και μερικές φορές μη ποινικών) που χρησίμευαν στον πρωταρχικό μηχανισμό ως έρεισμα, ως προκεχωρημένες θέσεις ή ως μορφές προσαρμοσμένες σ' αυτόν. Ένα γενικό σύστημα επιτήρησης-εγκλεισμού διεισδύει σε όλα τα στρώματα της κοινωνίας υπό διάφορες μορφές, από μεγάλες φυλακές κατασκευασμένες σύμφωνα με το πρότυπο του Πανοπτικού έως και φιλανθρωπικούς συλλόγους που αφορούν όχι μόνο εγκληματίες, αλλά και εγκαταλελειμμένα παιδιά, ορφανά, μαθητευόμενους τεχνίτες, μαθητές λυκείου, εργάτες κλπ. Ο Julius σε κάποιο χωρίο στο έργο του *Μαθήματα περί Φυλακών* (*Leçons sur les Prisons*) αντιπαρέβαλε τους πολιτισμούς του θάματος (πολιτισμοί της θυσίας και της τελετουργίας, όπου παρουσιάζεται σε όλους το θέαμα ενός μοναδικού γεγονότος και όπου η κύρια αρχιτεκτονική μορφή είναι το θέατρο) με τους πολιτισμούς της επιτήρησης (όπου δίνεται σε ορισμένους μόνον η δυνατότητα άσκησης αδιάκοπου ελέγχου στο ευρύτερο σύνολο και όπου εξέχουσα αρχιτεκτονική μορφή είναι η φυλακή). Και πρόσθετε πως η ευρωπαϊκή κοινωνία που αντικατέστησε τη Θρησκεία με το Κράτος προσέφερε το πρώτο παράδειγμα πολιτισμού επιτήρησης.

Ο ΧΙΧ^{ος} αιώνας τοποθέτησε το θεμέλιο λίθο για την εποχή του πανοπιστιμού.

Ποιες ανάγκες εκπλήρωσε ο μετασχηματισμός αυτός; Πολύ πιθανόν νέες μορφές ανομίας και ένα νέο παιχνίδι άσκησής της. Κυρίως νέες απειλές.

Το παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης (αλλά και αυτό πολλών άλλων κινημάτων τις δύο τελευταίες δεκαετίες του XVIII^{ου} αιώνα) φανερώνουν ότι ο πολιτικός μηχανισμός ενός έθνους είναι δυνατό να πληγεί από τις λαϊκές εξεγέρσεις. Η επισιτιστική εξέγερση, η εξέγερση κατά των φόρων ή των τελών, η άρνηση απογραφής δεν αποτελούν πια τα περιορισμένα εκείνα κινήματα που μπορούν να βλάψουν (και φυσικά) τον εκπρόσωπο της πολιτικής εξουσίας, αλλά θίγουν τις ίδιες τις δομές της πολιτικής εξουσίας και τον επιμέρους καταμερισμό της. Μπορούν να αμφισβητήσουν την κατοχή της πολιτικής εξουσίας και την εξάσκησή της. Από την άλλη πλευρά όμως, και κυρίως, η ανάπτυξη της βιομηχανίας φέρνει μαζικά και άμεσα τη διαδικασία παραγωγής σε επαφή με εκείνους που θα τη θέσουν σε λειτουργία. Οι μικρές βιοτεχνικές μονάδες, οι μανιφακτούρες περιορισμένου και σχετικά λιτού εξοπλισμού, τα καταστήματα με περιορισμένη χωρητικότητα που εξασφαλίζουν τη λειτουργία της τοπικής αγοράς δεν έδιναν αφορμή για υπεξαιρέσεις ή γενικευμένες κατατροφές. Εξαιτίας όμως της εκμηχάνισης, της οργάνωσης των μεγάλων εργοστασίων με σημαντικά αποθέματα πρώτων υλών, της παγκοσμιοποίησης της αγοράς και της εμφάνισης μεγάλων κέντρων διανομής εμπορευμάτων, τα

αγαθά άρχισαν να πλήττονται συνεχώς. Και δεν πρόκειται για μια προσβολή που προέρχεται εκ των έξω, από τους απόκληρους ή τους περιθωριοποιημένους που ρακένδυτοι σα ζητιάνοι ή περιπλανώμενοι σαν αλήτες προκαλούσαν το φόβο τον XVIII^ο αιώνα, αλλά εκ των έσω από εκείνους που γνωρίζουν πως να χειριστούν τις καταστάσεις και να τις καταστήσουν παραγωγικές. Από την καθημερινή υπεξαίρεση των αποθηκευμένων προϊόντων έως και τις συλλογικές καταστροφές μηχανών ένας διαρκής κίνδυνος απειλεί τον πλούτο που έχει επενδυθεί στη διαδικασία παραγωγής. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί ολόκληρη η διαδοχή από μέτρα, στα τέλη του XVIII^{ου} και στις αρχές του XIX^{ου} αιώνα, που ελήφθησαν για την προστασία των λιμένων, των αποβάθρων και των ναυστάθμων του Λονδίνου για την εξάρθρωση σπειρών μεταπωλητών και κλεπταποδόχων.

Στην ύπαιθρο είναι η, φαινομενικά, αντίστροφη κατάσταση που παράγει ανάλογα αποτελέσματα. Ο κατακερματισμός της αγροτικής ιδιοκτησίας, η, κατά το μάλλον ή ήττον, σχεδόν ολική εξαφάνιση των κοινοτικών περιουσιών και η εκμετάλλευση των χέρσων εδαφών εδραιώνουν την ιδιοποίηση και καθιστούν την αγροτική κοινωνία μη ανεκτική απέναντι σε κάθε είδους ασήμαντη ανομία που -θέλοντας και μη- θα αποδέχονταν κατά το καθεστώς της μεγάλης υπό εκμετάλλευση ιδιοκτησίας. Εξαφανίζεται το περιθώριο στο οποίο επιβίωναν οι πιο φτωχοί και οι περιπλανώμενοι, εκμεταλλεζόμενοι την ανοχή, την ανεκτικότητα, τους ξεχασμένους κανονισμούς και τα κεκτημένα [δικαιώματα]. Το πύκνωμα των δεσμών ιδιοκτησίας ή μάλλον το νέο καταστατικό ιδιοκτησίας γαίων και η νέα μορφή εκμετάλλευσής τους μετατρέπουν πολλές εδραιωμένες παρανομίες σε αδίκημα. Τα αγροτικά αδικήματα του Διευθυντηρίου και του Προξενείου στη Γαλλία (αδικήματα που συνδέονται είτε με αγώνες υπό τη μορφή εμφύλιων πολέμων είτε με την αντίσταση κατά της απογραφής) έχουν περισσότερο πολιτική παρά οικονομική σημασία. Σημαντική ήταν επίσης στην Ευρώπη και η αντίσταση κατά των διάφορων δασικών κωδικών στις αρχές του XIX^{ου} αιώνα.

Η πιο σημαντική όμως μορφή της νέας ανομίας βρίσκεται αλλού. Δεν αφορά τόσο το σώμα της διαδικασίας παραγωγής ή της ιδιοκτησίας γαίων όσο το ίδιο το σώμα του εργάτη και τον τρόπο προσαρμογής του στη διαδικασία παραγωγής. Ανεπαρκείς μισθοί, υποβιβασμός της ανθρώπινης εργασίας εξαιτίας της εκμηάνισης, εξαντλητικά ωράρια εργασίας, πολλαπλές κρίσεις περιφερειακού ή τοπικού χαρακτήρα, απαγόρευση σύστασης σωματείων, μηχανισμοί επιβολής χρεών, όλα αυτά ωθούν τους εργάτες στην υιοθέτηση διαφόρων ειδών συμπεριφοράς, όπως παρατεταμένη αποχή από την εργασία, σπάσιμο του «συμβολαίου πρόσληψης», μετανάστευση, «άστατος» τρόπος ζωής. Το πρόβλημα είναι λοιπόν να προσηλωθούν οι εργάτες στη διαδικασία παραγωγής, να υποταχθούν στο ρυθμό της, να εγκατασταθούν σε συγκεκριμένη έδρα ή να μετακινηθούν εκεί όπου είναι αναγκαίοι, να τους επιβληθεί η καρτερικότητα και η συνέπεια που απαιτείται, κοντολογίς να μετατραπούν σε εργατικό δυναμικό. Από αυτή τη θεώρηση απορρέει μια νομοθεσία που δημιουργεί νέα παραπτώματα (υποχρέωση κατοχής βιβλιαρίου, νόμος περί των οιοπωλείων, απαγόρευση της λαχειοφόρου): μία σειρά από μέτρα που, χωρίς να είναι απόλυτα αναγκαστικά, διαχωρίζουν τον καλό από τον κακό εργάτη και εξασφαλίζουν μια εκγύμναση της συμπεριφοράς (ταμειυτήριο, ενθάρρυνση

για γάμο, αργότερα οι εργατικές συνοικίες), την εμφάνιση οργανισμών ελέγχου ή πίεσης (φιλανθρωπικοί σύλλογοι, επιτήρηση)· και τέλος μία τεράστια εκστρατεία ηθικοποίησης των εργατών. Η εκστρατεία αυτή ορίζει τι θα διώκεται ως «αταξία» και τι θα θεσπίζεται ως «τάξη», ούτως ειπείν ένα συγκεντρωτικό σώμα εργατών προσαρμοσμένο στο χρόνο παραγωγής που θα προσφέρει επακριβώς την απαιτούμενη ρώμη του. Το γεγονός αυτό φανερώνει την αναπόφευκτη συνέχιση της παρανομίας στην εγκληματικότητα, δίνοντας στο φαινόμενο της περιθωριοποίησης, που οφείλεται τρόπον τινά σε μηχανισμούς ελέγχου, ψυχολογική και ηθική υπόσταση.

Με βάση τα παραπάνω είναι δυνατό να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα:

1. Οι μορφές ποινών που εμφανίζονται το 1760-1840 δε συνδέονται με μια νέα αντίληψη περί ηθικής. Η φύση των παραβάσεων που ορίζονται από τον κώδικα κατ' ουσία ουδολώς άλλαξε (μπορούμε όμως να σημειώσουμε την εξαφάνιση, προοδευτική ή ξαφνική, των θρησκευτικών αδικημάτων και την εμφάνιση ορισμένων αδικημάτων οικονομικής ή επαγγελματικής φύσεως)- αν και το καθεστώς των ποινών είναι πολύ πιο επιεικές, οι ίδιες οι παραβάσεις δεν άλλαξαν σημαντικά. Αυτό που έθεσε σε κίνδυνο τη μεγάλη ανανέωση της εποχής αφορούσε το πρόβλημα των σωμάτων και της υλικότητας -πρόκειται για ένα ζήτημα φυσικής: νέα μορφή υλικότητας που λαμβάνει η διαδικασία παραγωγής, νέος τύπος επικοινωνίας μεταξύ της μηχανής και εκείνου που τη θέτει σε λειτουργία- νέες απαιτήσεις που επιβλήθηκαν στα άτομα ως παραγωγικές δυνάμεις. Η ιστορία των ποινών στις αρχές του XIX^{ου} αιώνα δεν αποτελεί κατά βάση ιστορία ιδεών ηθικής· είναι ένα κεφάλαιο της ιστορίας του σώματος. Με άλλα λόγια, μπορούμε να πούμε ότι εξετάζοντας τις ιδέες ηθικής μέσω της πρακτικής και των ποινικών θεσμών, ανακαλύπτουμε ότι η εξέλιξη της ηθικής είναι πάνω από όλα η ιστορία του σώματος, η ιστορία των σωμάτων. Μπορούμε να καταλάβουμε ακόμη πως:

- η φυλακή αποτέλεσε τη γενική μορφή τιμωρίας και αντικατέστησε τα βασανιστήρια. Το σώμα δεν χρειάζεται πια να σημαδεύεται· αντίθετα, η ακεραιότητά του πρέπει να προστατεύεται· ο χρόνος του πρέπει να καταμετράτε και να αξιοποιείται πλήρως· οι δυνάμεις του πρέπει διαρκώς να προσδένονται στην εργασία. Η μορφή-φυλακή της ποινής ανταποκρίνεται στη μορφή-μίσθος της εργασίας:

- Η ιατρική, ως επιστήμη κανονικοποίησης των σωμάτων, κατέλαβε μια θέση στην καρδιά της ποινικής πρακτικής (στόχος της ποινής πρέπει να είναι η θεραπεία).

2. Ο μετασχηματισμός των ποινών δε σκιαγραφεί μόνο μια ιστορία των σωμάτων είναι, πιο συγκεκριμένα, μια ιστορία των σχέσεων μεταξύ της πολιτικής εξουσίας και των σωμάτων. Ο καταναγκασμός επί των σωμάτων, ο έλεγχος τους, η υποδούλωσή τους, ο τρόπος με τον οποίο η εξουσία αυτή ασκείται άμεσα ή έμμεσα πάνω τους, ο τρόπος με τον οποίο τα συμμορφώνει, τα συγκροτεί, τα χρησιμοποιεί είναι σύμφωνη με την αρχή της μεταβολής που εξετάσθηκε. Πρέπει να γραφτεί μια «Φυσική» της εξουσίας και να καταδειχτεί πόσο άλλαξε σε σχέση με τις προηγούμε-

νες μορφές της, στις αρχές του ΧΙΧ^{ου} αιώνα, κατά την ανάπτυξη των κρατικών δομών.

Πρώτα από όλα, θεμελιώνεται μία νέα οπτική: γενικό και διαρκές όργανο επιτήρησης· όλα πρέπει να είναι επιτηρήσιμα, παρατηρήσιμα και διαβιβάσιμα: με την οργάνωση της αστυνομίας· τη θέσπιση ενός συστήματος αρχειοθέτησης (με προσωπικούς φακέλους), τη θέσπιση ενός πανοπισμού.

Τέθηκε σε εφαρμογή μια καινούργια μηχανική: απομόνωση και επανένωση των ατόμων· εντοπισμός των σωμάτων· μέγιστη χρησιμοποίηση των δυνάμεών τους· έλεγχος και βελτίωση της απόδοσης τους· συνελώντι ειπείν, εφαρμογή μίας *πειθαρχίας* της ζωής, του χρόνου, των ενεργειών.

Δημιουργία μίας νέας *φυσιολογίας*: προσδιορισμός των προτύπων, αποκλεισμός και απόρριψη όσων δε συμμορφώνονται προς αυτά, μηχανισμός επανένταξης τους μέσω σωφρονιστικών επεμβάσεων που είναι, κατά διφορούμενο τρόπο, θεραπευτικές και πειθαρχικές.

Ο πανοπισμός, η πειθαρχία και η ομαλοποίηση χαρακτηρίζουν συστηματικά αυτή τη νέα ανάληψη εξουσίας πάνω στα σώματα, που έλαβε χώρα κατά τον ΧΙΧ^ο αιώνα. Και το υποκείμενο της ψυχολογίας όπως το βλέπουμε να εμφανίζεται εκείνη τη στιγμή (σχετικά με μια γνώση καταληπτή, επιδεκτική μάθησης, μορφοποίησης και εκγύμνασης, τόπος, ενδεχομένως, παθολογικών αποκλίσεων και ομαλοποιητικών επεμβάσεων) δεν είναι παρά η αντίστροφη όψη αυτού του μηχανισμού υποδούλωσης. Το υποκείμενο της ψυχολογίας γεννήθηκε στο σημείο συνάντησης της εξουσίας με το σώμα: πρόκειται για το αποτέλεσμα μιας «πολιτικής φυσικής».

3. Σε αυτή τη «φυσική», η εγκληματικότητα παίζει σημαντικό ρόλο. Πρέπει όμως να συμφωνήσουμε σχετικά με την έννοια της εγκληματικότητας. Η έννοια αυτή δεν αναφέρεται σε εγκληματίες, σε είδη ψυχολογικών και κοινωνικών μεταλλάξεων που θα αποτελέσουν αντικείμενο της επιβολής ποινικών κυρώσεων. Με τον όρο εγκληματικότητα πρέπει μάλλον να εννοήσουμε το διπλό σύστημα ποινής-εγκληματία. Ο ποινικός θεσμός με τη φυλακή στο κέντρο του παράγει μία κατηγορία ατόμων που αποτελούν με αυτήν ένα κύκλωμα: η φυλακή δε σωφρονίζει· υπενθυμίζει ακατάπαυστα τα ίδια πράγματα· δημιουργεί σιγά-σιγά ένα περιθωριοποιημένο πληθυσμό που χρησιμεύει ούτως ώστε να ασκηθεί πίεση στις μη ανεκτές «αρρυθμίες» ή «ανομίες». Και μέσω της εγκληματικότητας ασκεί πίεση στις ανομίες με τρεις τρόπους: οδηγώντας σιγά-σιγά την αρρυθμία ή την ανομία στην παράβαση, χάρη σε ένα παιχνίδι αποκλεισμών και παραποινικών κυρώσεων (μηχανισμός που μπορούμε να ονομάσουμε: «η έλλειψη πειθαρχίας οδηγεί στη λαιμητόμο»· ενσωματώνοντας τους εγκληματίες στα ίδια τα όργανα επιτήρησης της ανομίας (πρόσληψη προβοκατόρων, καταδοτών, αστυνομικών, μηχανισμός που μπορούμε να αποκαλέσουμε: «κάθε κλέφτης μπορεί να γίνει *Vidocq*»· διχοτεύοντας τις παραβάσεις των εγκληματιών ενάντια στους πληθυσμούς εκείνους που πρέπει περισσότερο να επιτηρούνται (αρχή: «πιο εύκολα κλέβει ένας φτωχός παρά ένας πλούσιος»).

Αν λοιπόν, για να επανέλθουμε στο ερώτημα που θέσαμε αρχικά: για ποιο λόγο υφίσταται αυτός ο παράξενος θεσμός της φυλακής, γιατί επιλέγεται

αυτή η ποινή, η δυσλειτουργία της οποίας εξαρχής καταγγέλλεται; Πρέπει ενδεχομένως να απαντήσουμε ως εξής: η φυλακή έχει το πλεονέκτημα να παράγει εγκληματικότητα, όργανο ελέγχου και καταπίεσης της παρανομίας, μη αμελητέο κατά την άσκηση εξουσίας πάνω στα σώματα, αλλά και βασικό στοιχείο αυτής της φυσικής της εξουσίας που προκάλεσε και την εμφάνιση της ψυχολογίας του υποκειμένου.

Το φετινό σεμινάριο έχει αφιερωθεί στην προετοιμασία της δημοσίευσης του φακέλου της υπόθεσης Pierre Rivière.

